

نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال هفتم، شماره بیست و هفتم، زمستان ۱۳۹۵

شاپا چاپی: ۵۲۲۹-۲۲۲۸، شاپا الکترونیکی: ۳۸۴۵-۲۴۷۶

دریافت: ۱۳۹۵/۳/۲۰ - پذیرش: ۱۳۹۵/۱۰/۱۰

<http://jupm.miau.ac.ir/>

صص ۷۶-۵۹

بررسی تطبیقی تأثیر ابعاد کالبدی- محیطی در کیفیت زندگی شهرها،

نمونه‌های مورد مطالعه: شهرهای عجب‌شیر و بناب

فریبا کرمی: دانشیار گروه پژوهشی جغرافیا، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

رباب راه نور: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

بهمن شجاعی‌وند: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران*

چکیده

پژوهش حاضر با اتخاذ شاخص‌های سنجش ذهنی به مطالعه‌ی ابعاد کالبدی- محیطی کیفیت زندگی اعم از عملکردی، کالبدی و محتوایی پرداخته و از آنجایی که هدف، مطالعه‌ی کیفیت زندگی در مقیاس منطقه‌ای است، اقدام به بررسی تطبیقی تأثیر ابعاد کالبدی- محیطی در کیفیت زندگی شهرها در دو شهر عجب‌شیر و بناب شده است. این پژوهش از نوع کاربردی بوده و در آن از روش توصیفی- تحلیلی استفاده شده است. به منظور رسیدن به هدف این پژوهش از مطالعات اسنادی و میدانی با ابزار پرسشنامه استفاده شده و برای تعیین حجم نمونه و روش نمونه‌گیری، به ترتیب از روش تعیین حجم نمونه کوکران و نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی و در تجزیه و تحلیل و تفسیر داده‌ها و اطلاعات بدست آمده از مطالعات میدانی، از آزمون‌های Independent-Samples T Test یا همان آزمون t با دو نمونه‌ی مستقل، تحلیل عاملی با استفاده از چرخش واریماکس نرمال و رگرسیون چند متغیره‌ی خطی در محیط نرم افزار SPSS 22.0، استفاده شده است. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها وجود تفاوت در ابعاد کالبدی- محیطی کیفیت زندگی را در دو شهر عجب‌شیر با مقدار ۰,۷۱۸ و بناب با مقدار ۰,۷۴۱ را نشان داد و از این نظر شهر بناب در مقایسه با شهر عجب‌شیر سطح بیشتری از کیفیت زندگی را در ابعاد کالبدی- محیطی داراست. از سویی در بین ابعاد کالبدی- محیطی کیفیت زندگی در شهر عجب‌شیر به ترتیب بالاترین و پایین‌ترین ابعاد مربوط به بعد محتوایی و کالبدی و در شهر بناب به ترتیب بالاترین و پایین‌ترین ابعاد مربوط به بعد عملکردی و محتوایی است. در نهایت با توجه به نتایج بدست آمده پیشنهادهایی جهت بهبود کیفیت زندگی در شهرهای مورد مطالعه ارائه گردید.

واژه‌های کلیدی: کیفیت زندگی، ابعاد کالبدی- محیطی، عجب‌شیر، بناب.

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

کیفیت زندگی از موضوعاتی است که امروزه در مطالعات شهری و منطقه‌ای، از منظر علوم مختلف مورد توجه قرار گرفته است. کیفیت زندگی برای تعیین رضایت و عدم رضایت افراد و گروه‌ها از ابعاد مختلف زندگی است. امروزه کیفیت زندگی هدف اصلی تمام برنامه‌ریزی‌هاست که توسط اندیشمندان و برنامه‌ریزان تهیه می‌شود (قالیباف و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۳). بحث کیفیت زندگی به تازگی در ادبیات توسعه‌ی پایدار و برنامه‌ریزی توسعه‌ی اجتماعی و مباحث اقتصاد نوین مطرح شده و جایگاه ویژه‌ای یافته است و دولت‌ها در سطح ملی و محلی و نیز مؤسسات متعددی بر روی مطالعه، سنجش و شاخص سازی آن کار می‌کنند (خوارزمی، ۱۳۸۷: ۳۴). یکی از مظاهر عمده‌ی تغییر مفهوم توسعه، تحولی است که در نحوه‌ی نگرش سازمان ملل متحد و نهادهای وابسته به آن در طول دو دهه‌ی اخیر نسبت به این مفهوم بوجود آمده است. در واقع سازمان ملل متحد از الگوی جدیدی برای توسعه حمایت می‌کند که فراتر از توسعه‌ی اقتصاد به توسعه‌ی پایدار در نظر دارد (مهدی زاده و همکاران، ۱۳۸۵: ۴۵).

در یک دید جهانی از جمله عوامل تأثیرگذار بر موضوع «کیفیت زندگی» وقوع بحران‌های زیست-محیطی و تضعیف بنیان‌های محیط زیست جهانی است. بهبود کیفیت زندگی در هر جامعه‌ای یکی از اهداف مهم سیاست‌های عمومی است. واضح است که افزایش جمعیت شهری و تمایل رو به افزایش زندگی در شهر یکی از انگیزه‌های اصلی برای

گسترش جنبش مستقل تحقیقات کیفیت زندگی است. در واقع کیفیت زندگی زمانی بیشترین اهمیت را پیدا کرد که این موضوع مطرح شد که انتظار می‌رود جمعیت شهری نسبت به کل جمعیت جهان افزایش یابد. جنبه‌ی چند بعدی و روند تکاملی کیفیت زندگی به تفاسیر مختلفی منجر می‌شود که تحقیق و بررسی را مشکل می‌سازد. بر این اساس تحقیقات اخیر بر روی کیفیت زندگی بر مطالعه‌ی این مفهوم در شهرها تأکید دارد (Lotfi & Solaimani, 2009: 124). رویکرد نوین برنامه‌ریزی منطقه‌ای با توجه به مفهوم کیفیت زندگی و به تبع آن در نظر گرفتن شاخص‌های اقتصادی در روند و فرایند برنامه‌ریزی منطقه‌ای، پس از تلاش‌های اولیه‌ی کشورهای مختلف جهان به خصوص انگلستان و آمریکا، به حمایت سازمان ملل متحد به تدریج در نظام برنامه‌ریزی ملی و منطقه‌ای سایر کشورهای جهان جای خود را کم و بیش باز کرده است (کوکبی، ۱۳۸۴: ۵).

۲ - ۱ - اهداف پژوهش

پژوهش حاضر با اتخاذ شاخص‌های سنجش ذهنی به مطالعه‌ی ابعاد کالبدی- محیطی کیفیت زندگی اعم از عملکردی، کالبدی و محتوایی پرداخته و از آنجایی که هدف مطالعه‌ی کیفیت زندگی در مقیاس منطقه‌ای است، اقدام به بررسی تطبیقی تأثیر ابعاد کالبدی- محیطی در کیفیت زندگی شهرها در دو شهر عجب‌شیر و بناب، شده است. و اهداف جزئی پژوهش عبارتند از:

کاستانزا (۲۰۰۷)، در تحقیق خود با عنوان «کیفیت زندگی: رویکرد یکپارچه‌ی فرصت‌ها و نیازهای انسان، در ایالت‌های آمریکا» تأکید دارد که شاخص‌های عینی و ذهنی با هم می‌توانند میزان کیفیت محیط زندگی را بهتر بیان کنند. آن‌ها بیان می‌کنند که کیفیت زندگی از دو مؤلفه‌ی تأمین نیازهای انسان و رفاه تشکیل شده است.

پژوهش دیگری با عنوان «ارزیابی کیفیت زندگی در شهرهای بیش از یک میلیون روسیه» که توسط گلوبا و کبرمو (۲۰۱۴)، انجام گرفته، نشان می‌دهد که آنچه که تحقیق در حوزه‌ی کیفیت زندگی را مشکل می‌نماید، عملکردهای ناهمگن کیفیت زندگی است. نویسندگان با این پیش فرض و با توجه به نتایج حاصل از تحقیق خود اشاره می‌کنند که، ابعاد کیفیت زندگی در شهرهای مختلف به صورت متفاوت ظاهر می‌شود و ممکن است ابعاد بالای کیفیت زندگی در یک شهر، در شهر دیگر جزو ابعاد پایین باشد.

حریرچی و همکاران (۱۳۸۸)، در پژوهش خود با استفاده از پرسشنامه‌ی کیفیت زندگی سازمان بهداشت جهانی، رابطه‌ی بین متغیرهای مستقل (سرمایه‌ی اجتماعی، ارزیابی خدمات شهری، رضایت‌مندی از محله، ویژگی‌های فردی و خانوادگی) را با متغیر وابسته (کیفیت زندگی) سنجیده است که معنادار بودن روابط بین متغیرها را نشان می‌دهد.

مولودی (۱۳۸۸)، در پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد خود به شناخت مؤلفه‌های مؤثر بر کیفیت محیط و ارزیابی آن پرداخته است و به این نتیجه رسیده است که کیفیت زندگی شهر جدید «هشتگرد» از سطح پایینی برخوردار است و به طور کلی رضایت از

شناخت و بررسی سطح کیفیت مؤلفه‌های مختلف ابعاد کالبدی- محیطی کیفیت زندگی در شهرهای عجب‌شیر و بناب.

شناخت و بررسی پایین‌ترین و بالاترین کیفیت در بین شاخص‌های کیفیت زندگی در بعد کالبدی- محیطی در شهرهای عجب‌شیر و بناب.

شناخت و بررسی میزان تمایل مردم نسبت به مشارکت در فرایند برنامه‌ریزی با توجه به سطح کیفیت زندگی در شهرهای عجب‌شیر و بناب.

۳-۱- پیشینه پژوهش

با توجه به گستره‌ی وسیع زمینه‌ی مطالعاتی در کیفیت زندگی، می‌توان به مطالعات اجتماعی از کیفیت زندگی (Wang et al: 2010, J. Mason et al: 2010, Davidson-Arad & Kaznelson: 2010) مطالعات اقتصادی (Wong: 2001, Whitehead et al: 2006, S. Williams & C. Jobes: 1990) بهداشتی و پزشکی (Habib et al: 2009, Lercher: 2003, Ryashchenko & Gukalova: 2010) کالبدی- محیطی (Godefroid: 2001, M. J. Geelen et al: 2009, Moser: 2009, S. Westaway: 2006) و مطالعه‌های دیگری اشاره کرد که در حوزه‌های مختلف کیفیت زندگی انجام گرفته است.

در تحقیقی که بنایتو و همکاران (۲۰۰۳)، با عنوان «ادراک شاخص‌های کیفیت محیط سکونتی و وابستگی محله‌ای در محیط‌های شهری در شهر رم» انجام داده‌اند، نتایج بدست آمده، دو ابزار اندازه‌گیری کیفیت روابط ساکنان با محیط سکونتی شهری را ارائه می‌دهد که در این ابزار ۱۱ مقیاس به اندازه‌گیری کیفیت محیط زندگی و ۱ مقیاس هم به اندازه‌گیری وابستگی و احساس تعلق محله‌ای می‌پردازد.

شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در بعد کالبدی- محیطی بر تمایل مردم نسبت به مشارکت آن‌ها در فرایند برنامه‌ریزی تأثیر دارد.

۵- ۱- روش تحقیق

روش پژوهش با توجه به اهداف و ماهیت موضوع تنظیم می‌شود. پژوهش حاضر از نوع کاربردی بوده و در آن از روش پژوهش پیمایشی و توصیفی-تحلیلی استفاده شده است. برای تعیین حجم نمونه و روش نمونه‌گیری در پژوهش حاضر به ترتیب از روش تعیین حجم نمونه‌ی کوکران و نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی بهره گرفته شده، که تعداد حجم نمونه ۳۸۴ مورد برآورد شده و به منظور افزایش اطمینان تعداد نمونه ۴۰۰ مورد در نظر گرفته شده که از این تعداد ۲۰۰ پرسشنامه در عجب‌شیر و ۲۰۰ پرسشنامه در بناب توزیع شده است. پرسشنامه یکی از ابزارهای مناسب جمع‌آوری داده‌ها است (Dillman, 2000). در تنظیم پرسشنامه‌ی بکار رفته در این پژوهش از مبانی نظری و پرسشنامه‌های به کار رفته در پژوهش‌های قبلی استفاده شده است. جمع‌آوری داده‌ها علاوه بر مشاهده‌ی میدانی از طریق مطالعه‌ی اسنادی و کتابخانه‌ای صورت گرفته و آمارها و اطلاعات مورد نیاز پژوهش با مراجعه به استانداردهای آذربایجان شرقی و مطالعات کتابخانه‌ای به دست آمده است. پرسشنامه در ۶ بخش تنظیم شده است، که بخش اول در برگیرنده‌ی مشخصات عمومی است و سؤالات سایر بخش‌ها که شامل متغیرهایی چون: احساس تعلق به محل زندگی، مشارکت و ابعاد کالبدی- محیطی کیفیت زندگی است، به صورت ۵ نقطه‌ای در مقیاس طیف لیکرت (خیلی مخالف تا

کیفیت محیط سکونتی وجود دارد ولی در مورد کیفیت محیط شهری این امر صدق نمی‌کند.

در پژوهشی که توسط خادم الحسینی و همکاران (۱۳۸۹)، در شهر نورآباد استان لرستان انجام گرفته، از شاخص‌های ذهنی برای بخش کیفیت زندگی و تحلیل و ارزیابی روابط آن با برخی از خصوصیات فردی استفاده کرده است. نتایج حاصله نشان می‌دهد، حدود ۹,۷ درصد پاسخگویان در شهر نورآباد به طور کامل از کیفیت زندگی خود راضی و حدود ۲,۳ درصد کاملاً ناراضی هستند. حدود ۸۸ درصد پاسخگویان نیز دارای میزان رضایتی بین این دو حد بالا و پایین هستند. علاوه بر این مشخص شد که کیفیت زندگی مفهومی چند بعدی است که توسعه‌ی کالبدی، رضایت از امکانات، سرمایه‌ی اجتماعی، محیط محلی و آرامش شهری ابعاد آن را در شهر نورآباد تشکیل می‌دهند.

۴- ۱- فرضیه‌های پژوهش

به منظور رسیدن به اهداف پژوهش فرضیه‌های آرایه شده عبارتند از:

سطح کیفیت مؤلفه‌های مختلف ابعاد کالبدی - محیطی کیفیت زندگی شهری در عجب‌شیر و بناب متفاوت است.

در شهرهای مورد مطالعه، در بین شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در بعد کالبدی- محیطی بالاترین کیفیت مربوط به ویژگی‌های شاخص‌های محتوایی و پایین‌ترین کیفیت مربوط به ویژگی‌های شاخص‌های عملکردی است.

خیلی موافق) تنظیم شده است. به منظور سنجش اعتبار، از نوع اعتبار محتوایی استفاده شده است؛ ملاک ارزیابی این نوع اعتبار، قضاوت محققان و متخصصان در حوزه‌ی برنامه‌ریزی و کیفیت زندگی بوده که در همین ارتباط به سؤالات پرسشنامه و انسجام درونی آن نظر داده‌اند. برای ارزیابی متغیرهای پژوهش و پایایی سؤالات نیز از ضریب آلفای کرونباخ که با مقدار ۰,۸۳ همواره بیش از ۰,۷ برآورد شده، استفاده شده است.

در تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون Independent-Samples T Test یا همان آزمون t با دو نمونه‌ی مستقل، تحلیل عاملی با استفاده از چرخش واریماکس نرمال و رگرسیون چند متغیره‌ی خطی در محیط نرم افزار SPSS 22.0، استفاده شده است. در این پژوهش از مدل تحلیل مؤلفه‌های اصلی استفاده شده است، همچنین برای استخراج عامل‌ها دو روش وجود دارد. عامل‌های متعامد و عامل‌های متمایل، که چرخش متعامد به سه رهیافت عمده تقسیم می‌شود که عبارتند از: کوارتیماکس، واریماکس و اکوایمکس که در این پژوهش از چرخش واریماکس نرمال در استخراج داده‌ها استفاده شده است. اما آنچه که قبل از بکارگیری تحلیل عاملی باید مورد توجه قرار گیرد، تعیین و تشخیص مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی است که از آن جمله می‌توان به آزمون KMO و بارتلت اشاره کرد. آزمون KMO که مقدار آن همواره بین صفر و یک در نوسان است در صورتی که مقدار آن کمتر از ۰,۵۰ باشد، داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب نخواهند بود و اگر مقدار آن بین ۰,۵۰ تا ۰,۶۹ باشد می‌توان با احتیاط بیشتر به تحلیل عاملی پرداخت. اما در صورتی که مقدار آن بزرگتر از ۰,۷۰

باشد همبستگی‌های موجود بین داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب خواهند بود. آزمون بارتلت نیز این فرضیه را که ماتریس همبستگی‌های مشاهده شده، متعلق به جامعه‌ای با متغیرهای نابسته است، می‌آزماید (کلانتری، ۱۳۸۲: ۸۵). نکته‌ی دیگری که در تحلیل عاملی باید مد نظر قرار گیرد، معیار استخراج تعداد عامل‌ها است. بدین منظور ضوابطی وجود دارد که از آن جمله می‌توان به معیار مقدار ویژه، بدین معنی که در تحلیل مؤلفه‌های اصلی تنها عامل‌هایی که مقدار ویژه آن‌ها بیشتر از ۱ باشد به عنوان عامل‌های معنادار در نظر گرفته می‌شود، معیار تست بریدگی (کلانتری، ۱۳۸۲: ۸۵)، معیار پیشین، معیار درصد تجمعی واریانس که این معیار در تحقیقات غیر علوم انسانی ۹۵٪ و در تحقیقات اجتماعی و انسانی ۶۰٪ از واریانس کل (در مواردی کمتر از ۶۰٪) متغیرها در نظر گرفته می‌شود و معیار سنگریزه کتل (منصورفر، ۱۳۸۵: ۳۰۲) که در این پژوهش از معیار مقدار ویژه و معیار درصد تجمعی واریانس استفاده شده است.

۶-۱- محدودده‌ی پژوهش

طبق روایات تاریخی، شهر عجب‌شیر و حومه‌ی نزدیک آن کلاً بقایای شهر گمشده (شیز)، بزرگترین شهر آذربایجان در عهد اشکانیان و ساسانیان است. با توجه به شکل (۱)، شهرستان عجب‌شیر با وسعت ۷۳۸ کیلومتر مربع (۱,۶ درصد مساحت استان) در ۳۷ درجه و ۲۸ دقیقه‌ی عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۵۵ دقیقه‌ی طول شرقی، در ارتفاع ۱۳۳۰ متری از سطح دریا و در ۱۰۰ کیلومتری تبریز واقع شده و از سمت شمال با شهرستان‌های اسکو و آذرشهر، از سمت شرق با شهرستان مراغه، از سمت غرب با دریاچه‌ی

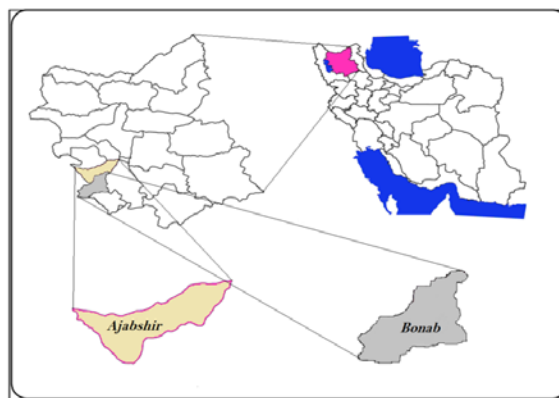
سطح دریا ۱۲۹۰ متر است. این شهرستان از سمت شمال با شهرستان عجب‌شیر، از سمت شرق با شهرستان مراغه، از سمت غرب با دریاچه‌ی ارومیه و از سمت جنوب با شهرستان ملکان و استان آذربایجان غربی هم‌مرز است. طبق آخرین تقسیمات کشوری، شهرستان بناب دارای یک بخش مرکزی (شامل دهستان‌های بناجوی غربی، بناجوی شرقی و بناجوی شمالی)، یک نقطه‌ی شهری به نام بناب و ۳۰ آبادی است (عزت پناه، ۱۳۹۲: ۶۰).

براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰، جمعیت شهرستان بناب در حدود ۱۲۵۷۹۵ نفر (۳,۵ درصد جمعیت استان) و جمعیت مرکز این شهرستان ۷۹۸۹۴ نفر برآورد شده است. جمعیت شهری این شهرستان ۷۹۸۹۴ نفر و جمعیت روستایی آن ۴۹۹۰۱ نفر و تعداد خانوار آن ۳۷۳۸۰ خانوار است (شکل ۱).

۲- مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری پژوهش

مطالعات انجام گرفته در زمینه‌ی کیفیت زندگی غالباً وظایف کلیدی از قبیل آگاه کردن شهروندان، گروه‌های اجتماعی و سیاست‌گذاران از روندهای کیفیت زندگی را بر عهده دارند. نتایج مطالعات کیفیت زندگی می‌تواند به ارزیابی سیاست‌ها، رتبه‌بندی مکان‌ها، تدوین استراتژی‌های مدیریت و برنامه‌ریزی شهری کمک کرده و درک و اولویت‌بندی مسایل اجتماع برای برنامه‌ریزان و مدیران شهری به منظور ارتقای کیفیت زندگی شهروندان را تسهیل سازد. همچنین یافته‌های کیفیت زندگی می‌تواند برای بازشناسی استراتژی‌های سیاسی قبلی و طراحی سیاست‌های برنامه‌ریزی آینده و آینده‌پژوهی استفاده

ارومیه و از سمت جنوب با شهرستان بناب هم‌مرز است (استانداری آذربایجان شرقی، ۱۳۹۴). طبق آخرین تقسیمات کشوری، شهرستان عجب‌شیر دارای دو بخش به نام‌های مرکزی (شامل دهستان‌های دیزجرود غربی و خزرلو) و قلعه‌چای (شامل دهستان‌های دیزجرود شرقی و کوهستان)، یک نقطه‌ی شهری به نام عجب‌شیر و ۴۹ آبادی است. براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰، جمعیت شهرستان عجب‌شیر در حدود ۶۶۷۴۶ نفر (۱,۸ درصد جمعیت استان) و جمعیت مرکز این شهرستان ۲۶۲۸۰ نفر برآورد شده است. جمعیت شهری این شهرستان ۲۶۲۸۰ نفر و جمعیت روستایی آن ۴۰۴۶۶ نفر و تعداد خانوار آن ۱۸۱۰۹ خانوار است (استانداری آذربایجان شرقی، ۱۳۹۴).

شکل (۱): نقشه‌ی محدوده‌های مورد مطالعه در

پهنه‌ی سرزمین

شهرستان بناب با وسعت ۷۷۹ کیلومتر مربع (۱,۷ درصد مساحت استان) در ۳۶ درجه و ۵۴ دقیقه الی ۳۷ درجه و ۱۱ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۴۵ دقیقه الی ۴۶ درجه‌ی طول شرقی واقع شده و در ۱۲۰ کیلومتری تبریز واقع شده است و ارتفاع آن از

مواجهه با مناطق و محله‌های شهری و همچنین بی‌توجهی به نقش مناطق و محله‌های شهری در ارتقای هویت اجتماعی، اقتصادی و کالبدی شهر، مسایل و مشکلات مناطق و محله‌های شهری به صورت قابل توجه ظاهر شده است. این بی‌توجهی باعث کاهش کیفیت محیط اجتماعی، تسریع روند تخریب فیزیکی، به هم خوردن تعادل میان رفاه اجتماعی و کارایی اقتصادی (به نفع کارایی اقتصادی) و به طور کلی کاهش کیفیت محیط شهری و کیفیت زندگی شهری در مناطق و محله‌های شهری و در نهایت منجر به نوعی عدم توازن اکولوژیکی شده است و در این راستا با توجه به اینکه شهرهای عجب‌شیر و بناب به عنوان شهرهای استان آذربایجان شرقی در برهه‌هایی از تاریخ دارای توسعه‌ی ناکارآمد و بدون اندیشه و برنامه‌ریزی قبلی بوده است، ضرورت توجه به کیفیت زندگی در بعد کالبدی- محیطی بیش از پیش احساس می‌شود و لذا در کنار رسیدگی به وضعیت اجتماعی- اقتصادی در بعد منطقه‌ای بحث کیفیت محیط شهری این بخش از استان از اهمیت خاصی برخوردار است.

محققان گرایش‌های مختلف علمی، کیفیت زندگی را از دهه‌ی ۱۹۳۰ مطالعه نموده‌اند. هر یک از این محققان درصدد بوده‌اند که نواحی مختلف جغرافیایی مانند شهرها، ایالت‌ها و ملت‌ها را براساس شاخص‌های کیفیت زندگی که خود طراحی کرده‌اند، مطالعه کنند (Van Kamp et al, 2003: 7).

سازمان‌های بین‌المللی مانند WHO, UN, UNDP هریک سنجه‌های مورد نظر خود را در رابطه با کیفیت زندگی ارائه داده‌اند. تا به حال، علوم رایج موفق نشده‌اند رویکردی ترکیبی را که بتواند ابعاد

شوند (Lee, 2008: 120). علاوه بر این، مطالعات کیفیت زندگی می‌تواند به شناسایی نواحی و مکان‌های مسأله‌دار، علل نارضایتی مردم، اولویت‌های شهروندان در زندگی شهری، تأثیر عوامل اجتماعی- جمعیتی بر کیفیت زندگی و پایش و ارزیابی کارایی سیاست‌ها و استراتژی‌ها در زمینه‌ی کیفیت زندگی کمک کند. در این راستا سانتوس و مارتینز اشاره می‌کنند که مشارکت اجتماع محلی در مطالعات کیفیت زندگی می‌تواند پشتیبان و عامل مهمی برای تعیین سیاست‌ها و اهداف بلند مدت در راستای اجرای بهتر برنامه‌ها باشد (Santos & Martins, 2007: 413).

تحولات جدید شهرسازی جهان و بروز مسایل و مشکلات ناشی از آن، محیط‌های شهری از جمله محله‌های شهری را در معرض عوارض نامطلوب توسعه‌ی شهری قرار داده و نارسایی‌های چون آلودگی‌های زیست محیطی، فقر، حاشیه‌نشینی، بدمسکنی، آسیب‌های اجتماعی روانی و فرهنگی، جابجایی‌های اجتماعی، تحلیل کارکردی و فعالیتی، کیفیت نامطلوب کارکردی و غیره ایجاد کرده است. این مسایل و مشکلات را می‌توان ناشی از بکارگیری رویکرد سنتی (کالبدی- کارکردی) در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای دانست، که منجر به کاهش کیفیت محیط شهری در مناطق شهری و به خصوص محله‌های شهری شده است. این پدیده تقریباً در تمام کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه از جمله ایران بروز یافته است (کوکبی، ۱۳۸۴: ۶).

در ایران نیز به دلیل ضعف برنامه‌ریزی، مهاجرت‌های وسیع و رشد شهرنشینی و مهم‌تر از همه، اعمال سیاست‌ها و روش‌های ناکارآمد در

جدول (۱): نتایج تفاوت از سطح کیفیت مؤلفه‌های

مختلف ابعاد کالبدی - محیطی در مناطق مورد مطالعه

آزمون	مقدار t	df	مقدار F	سطح معنی داری (Sig)
t با دو نمونه ی مستقل Independent-Samples T Test	۲,۱۱۸	۱۳۶,۲۲۳	۲۴,۲۹۳	۰,۰۰۰

منبع: مطالعات میدانی نگارنده

۲ - ۳ - آزمون فرضیه ۲

فرضیه‌ی دوم: در بین شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در بعد کالبدی - محیطی بالاترین کیفیت مربوط به ویژگی‌های شاخص‌های محتوایی و پایین‌ترین کیفیت مربوط به ویژگی‌های شاخص‌های عملکردی است.

به منظور آزمون فرضیه‌ی دوم از تحلیل عاملی در محیط نرم افزار SPSS استفاده شده است. در تحلیل عاملی، دو مدل اساسی تحلیل عاملی مشترک و تحلیل مؤلفه‌های اصلی وجود دارد که بسته به هدف یکی از آن‌ها بکار گرفته می‌شود. که در این پژوهش از مدل تحلیل مؤلفه‌های اصلی استفاده شده است، همچنین برای استخراج عامل‌ها دو روش وجود دارد. عامل‌های متعامد و عامل‌های متمایل، که چرخش متعامد به سه رهیافت عمده تقسیم می‌شود که عبارتند از: کوارتیماکس، واریماکس و اکوایماکس که در این پژوهش از چرخش واریماکس نرمال در استخراج داده‌ها استفاده شده است. اما آنچه که قبل از بکارگیری تحلیل عاملی باید مورد توجه قرار گیرد، تعیین و تشخیص مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی است که از آن جمله می‌توان به آزمون KMO و بارتلت اشاره کرد. آزمون KMO که مقدار آن همواره بین صفر و یک در نوسان است در صورتی

متعدد شاخص‌های فیزیکی، فضایی و اجتماعی را ارزیابی کند، طراحی کنند، آنچه که اخیراً در ادبیات مربوط به کیفیت زندگی صورت گرفته، بیانگر این است که چهارچوب مفهومی خاصی در ارتباط با رضایت‌مندی از سیستم‌های طراحی شده برای سنجش کیفیت محیطی و یا ابعاد مرتبط با کیفیت زندگی و روندهای آن‌ها وجود ندارد (Van Kamp et al, 2003: 8)

۳ - بحث و نتایج

۱ - ۳ - آزمون فرضیه ۱

فرضیه‌ی اول: سطح کیفیت مؤلفه‌های مختلف ابعاد کالبدی - محیطی کیفیت زندگی شهری در عجب‌شیر و بناب متفاوت است.

به منظور ارزیابی سطوح متفاوت مؤلفه‌های مختلف ابعاد کالبدی - محیطی کیفیت زندگی در شهرهای عجب‌شیر و بناب از آزمون Independent-Samples T Test یا همان آزمون t با دو نمونه ی مستقل در محیط نرم افزار SPSS استفاده شده است. از آزمون t با دو نمونه ی مستقل برای مقایسه ی میانگین دو گروه مستقل استفاده می‌شود که در مطالعه‌ی حاضر دو گروه مستقل عبارت است از شهرهای عجب‌شیر و بناب.

با توجه به نتایج تحلیل آزمون t با دو نمونه‌ی مستقل در جدول (۱)، مشاهده می‌کنیم که افراد در دو شهر مورد مطالعه در کل، سطوح متفاوتی از مؤلفه‌های مختلف ابعاد کالبدی - محیطی کیفیت زندگی را احساس می‌کنند و دارند و بر این اساس H_0 فرضیه اول مورد رد و H_1 مورد تأیید قرار می‌گیرد.

سطح معنی داری بالاتری است بدین صورت که اگر مقدار بار عاملی بیشتر از ۰,۳ باشد، دارای سطح معنی داری قابل قبول، بیشتر از ۰,۴ دارای سطح معنی داری بیشتر قابل قبول و در صورتی که مقدار بار عاملی بیشتر از ۰,۵ باشد دارای سطح معنی داری بسیار قابل قبول است (منصورفر، ۱۳۸۵: ۳۰۳)، که بارهای عاملی بدست آمده از این پژوهش بیشتر از ۰,۵ بوده که دارای سطح معنی داری بسیار قابل قبول است.

نتایج بدست آمده از تحلیل عاملی از دو جنبه قابل تفسیر است. جنبه‌ی نخست تفسیر که نشان دهنده‌ی بالاترین و پایین‌ترین سطح کیفیت زندگی در ابعاد مختلف است و جنبه‌ی دیگر آن مقایسه‌ی کلی کیفیت زندگی در شهرهای مورد مطالعه است.

نتایج حاصل از کاهش هر یک از عوامل کیفیت زندگی در بعد کالبدی - محیطی در شهر عجب‌شیر که از طریق چرخش واریماکس نرمال با سطح معناداری بالای ۹۹٪ ($Sig < 0.01$) و آلفای کرونباخ بیش از ۰,۷ بدست آمد، در جدول (۲)، ارائه شده است.

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها در شهر عجب‌شیر، کاهش سی عامل کیفیت زندگی در ابعاد کالبدی - محیطی که از طریق چرخش واریماکس نرمال با سطح معناداری بالای ۹۹٪ ($Sig < 0.01$) و آلفای کرونباخ بیش ۰,۷ (به صورت میانگین ۰,۸۸) بدست آمد، منجر به تقلیل داده‌ها به هشت عامل با مقدار ۶۱,۹٪ از کل واریانس شد. در تحلیل حاضر مقدار ویژه (Eigenvalue Criterion) به عنوان معیار تقلیل عامل‌ها ۱ در نظر گرفته شده است و به منظور پی بردن به اینکه آیا تحلیل عاملی در این مطالعه مناسب بوده است یا نه، از آزمون کیمو (KMO) و

که مقدار آن کمتر از ۰,۵۰ باشد، داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب نخواهند بود و اگر مقدار آن بین ۰,۵۰ تا ۰,۶۹ باشد می‌توان با احتیاط بیشتر به تحلیل عاملی پرداخت. اما در صورتی که مقدار آن بزرگتر از ۰,۷۰ باشد همبستگی‌های موجود بین داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب خواهند بود. آزمون بارتلت نیز این فرضیه را که ماتریس همبستگی‌های مشاهده شده، متعلق به جامعه‌ای با متغیرهای وابسته است، می‌آزماید (کلانتری، ۱۳۸۲) که در این پژوهش همواره آزمون بارتلت با مقدار (۰,۰۰۰) معنی دار است.

نکته‌ی دیگری که در تحلیل عاملی باید مد نظر قرار گیرد، معیار استخراج تعداد عامل‌ها است. بدین منظور ضوابطی وجود دارد که از آن جمله می‌توان به معیار مقدار ویژه، بدین معنی که در تحلیل مؤلفه‌های اصلی تنها عامل‌هایی که مقدار ویژه آن‌ها بیشتر از ۱ باشد به عنوان عامل‌های معنی‌دار در نظر گرفته می‌شود، معیار تست بریدگی (کلانتری، ۱۳۸۲)، معیار پیشین، معیار درصد تجمعی واریانس که این معیار در پژوهش‌های غیر علوم انسانی ۹۵٪ و در پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی ۶۰٪ از واریانس کل (در مواردی کمتر از ۶۰٪) متغیرها در نظر گرفته می‌شود و معیار سنگریزه کتل (منصورفر، ۱۳۸۵) که در این پژوهش از معیار مقدار ویژه و معیار درصد تجمعی واریانس استفاده شده است و در مواردی که درصد تجمعی واریانس در سطح قابل قبول بدست نیامده اقدام به حذف کمترین مقدار در هر عامل شده است. بعد از استخراج عامل‌ها و بدست آمدن بارهای عاملی که میزان همبستگی یک متغیر با یک عامل را نشان می‌دهد، این مقدار هر چه بیشتر باشد دارای

این اساس دو عامل "وضعیت بهتر ترافیک و شلوغی و مساحت مسکن" به عنوان عواملی هستند که بالاترین سطح کیفیت زندگی در بعد کالبدی را دارا هستند. در مقابل پایین‌ترین عوامل کیفیت زندگی در بعد کالبدی، "وضعیت و تجهیزات پارک‌ها، وضعیت راه‌ها و شبکه‌ی معابر و دسترسی به بخش‌های مختلف شهر" هستند.

مطابق جدول (۲)، از نظر بعد محتوایی کیفیت زندگی، نتایج تحلیل عاملی منجر به تقلیل ده عامل به سه عامل گردید. بر این اساس سه عامل "امنیت شهر، صمیمیت و روابط بین ساکنین و سرزندگی در محله" به عنوان عواملی هستند که بالاترین سطح کیفیت زندگی در بعد محتوایی را دارا هستند. در مقابل پایین‌ترین عوامل کیفیت زندگی در بعد محتوایی، "وضعیت رواناب و جوی‌ها و فاضلاب، وضعیت آلودگی بصری و وجود زباله و نزدیکی به ایستگاه پلیس" هستند.

بارتلت استفاده شده است، که آزمون کیمو با مقدار ۰,۷۲ (بالاتر از ۰,۷)، آزمون کای-اسکوئر با مقدار ۶۳۷,۶ و آزمون بارتلت با سطح معناداری بالای ۰,۹۹ (Sig < 0.01)، مناسب بودن تحلیل عاملی را در این مطالعه بیان می‌کند. همچنین بارهای عاملی با مقدار بیش از ۰,۵ اعتبار تحلیل عاملی را در حد بسیار بالا ارزیابی می‌کند.

مطابق جدول (۲)، از نظر بعد عملکردی کیفیت زندگی، نتایج تحلیل عاملی منجر به تقلیل ده عامل به سه عامل گردید. بر این اساس سه عامل "امکانات آموزشی، دسترسی کودکان به مدرسه و وجود امکانات ورزشی" به عنوان عواملی هستند که بالاترین سطح کیفیت زندگی در بعد عملکردی را دارا هستند. در مقابل پایین‌ترین عوامل کیفیت زندگی در بعد عملکردی، "وجود بیمارستان و کلینیک تخصصی، نحوه‌ی توزیع مغازه‌ها و وجود امکانات درمانی و درمانگاه" هستند.

از نظر بعد کالبدی کیفیت زندگی، نتایج تحلیل عاملی منجر به تقلیل ده عامل به دو عامل گردید. بر

جدول (۲): نتایج تحلیل عاملی کیفیت زندگی در ابعاد کالبدی - محیطی شهر عجب‌شیر

آلفای کروناخ	میانگین بار عاملی	بار عاملی	میانگین	متغیر	
				ردیف	شرح
۰,۸۶	۰,۷۰۸	۰,۶۸۹	۲,۹۱	۱	امکانات درمانی و درمانگاه
		۰,۶۱۷	۲,۵۶	۲	وجود بیمارستان و کلینیک تخصصی
		۰,۷۹۱	۳,۶۲	۳	امکانات آموزشی
		۰,۷۳۵	۳,۶۵	۴	دسترسی کودکان به مدرسه
		۰,۷۱۱	۳,۴۶	۵	مراکز بهداشتی و توانبخشی
		۰,۷۱۷	۳,۶۹	۶	وجود مراکز تجاری و خرید
		۰,۶۸۳	۲,۹۶	۷	نحوه توزیع مغازه‌ها
		۰,۷۰۶	۳,۷۹	۸	فضای باز و گذران اوقات فراغت
		۰,۷۰۲	۳,۴۴	۹	فرصت‌های سرگرمی و تفریح شامل پارک و شهربازی و
		۰,۷۲۶	۳,۶۲	۱۰	امکانات ورزشی
آلفای کروناخ	میانگین بار عاملی	بار عاملی	میانگین	متغیر	

۰,۸۹	۰,۷۰۵	۰,۶۸۹	۲,۷۱	دسترسی به بخش‌های مختلف شهر	۱	کالبدی
		۰,۷۱۶	۳,۳۸	وضعیت حمل و نقل عمومی	۲	
		۰,۷۹۵	۳,۱۲	وضعیت ترافیک و شلوغی (میزان رعایت قوانین)	۳	
		۰,۶۲۵	۲,۳۹	وضعیت راه‌ها و شبکه معابر (خیابان‌ها و کوچه‌ها)	۴	
		۰,۷۲۱	۳,۵۱	فرم و شکل ساختمان‌ها	۵	
		۰,۷۲۷	۳,۲۶	تراکم و فشردگی در منطقه	۶	
		۰,۷۴۳	۳,۳۹	مساحت مسکن	۷	
		۰,۶۰۶	۲,۵۸	وضعیت و تجهیزات پارک‌ها	۸	
		۰,۷۰۲	۲,۵۶	بلوارهای فضای سبز	۹	
		۰,۷۲۶	۲,۸۲	پاکیزگی و زیبایی شهر	۱۰	
آلفای کرونباخ	میانگین بار عاملی	بار عاملی	میانگین	متغیر		
۰,۹۱	۰,۷۴۲	۰,۶۱۸	۲,۷۳	وضعیت رواناب، جوی‌ها و فاضلاب	۱	محیطی
		۰,۷۸۴	۲,۴۵	وضعیت آلودگی هوا و دود	۲	
		۰,۷۹۵	۳,۱۷	وضعیت آلودگی صوتی و وجود سر و صدا	۳	
		۰,۶۶۵	۲,۵۹	وضعیت آلودگی بصری و وجود زباله	۴	
		۰,۷۰۱	۲,۲۳	وضعیت هرج و مرج و بی نظمی	۵	
		۰,۸۲۷	۳,۲۹	امنیت شهر	۶	
		۰,۶۸۳	۲,۱۶	نزدیکی به ایستگاه پلیس	۷	
		۰,۸۱۴	۳,۴۹	صمیمیت و روابط میان ساکنین	۸	
		۰,۷۲۲	۲,۹۸	جنب و جوش در محله	۹	
		۰,۸۱۱	۳,۶۴	سر زندگی در محله	۱۰	
۰,۷۱۸	میانگین کلی بار عاملی کیفیت زندگی					

منبع: مطالعات میدانی نگارنده

عامل‌ها ۱ در نظر گرفته شده است و به منظور پی بردن به اینکه آیا تحلیل عاملی در این مطالعه مناسب بوده است یا نه، از آزمون کیمو (KMO) و بارتلت استفاده شده است، که آزمون کیمو با مقدار ۰,۷۴ (بالاتر از ۰,۷)، آزمون کای-اسکوئر با مقدار ۶۹۷,۱ و آزمون بارتلت با سطح معناداری بالای ۰,۹۹ ($Sig < 0.01$) مناسب بودن تحلیل عاملی را در این مطالعه بیان می‌کنند. همچنین بارهای عاملی با مقدار بیش از ۰,۵ اعتبار تحلیل عاملی را در حد بسیار بالا ارزیابی می‌کند.

مطابق جدول (۳)، از نظر بعد عملکردی کیفیت زندگی، نتایج تحلیل عاملی منجر به تقلیل ده عامل به چهار عامل گردید. بر این اساس چهار عامل "وجود

نتایج حاصل از کاهش هر یک از عوامل کیفیت زندگی در بعد کالبدی - محیطی در شهر بناب که از طریق چرخش واریماکس نرمال با سطح معناداری بالای ۰,۹۹ ($Sig < 0.01$) و آلفای کرونباخ بیش از ۰,۷ بدست آمد، در جدول (۳)، ارائه شده است.

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها در شهر بناب، کاهش سی عامل کیفیت زندگی در ابعاد کالبدی - محیطی که از طریق چرخش واریماکس نرمال با سطح معناداری بالای ۰,۹۹ ($Sig < 0.01$) و آلفای کرونباخ بیش از ۰,۷ (به صورت میانگین ۰,۹۱) بدست آمد، منجر به تقلیل داده‌ها به ده عامل با مقدار ۰,۶۶۸٪ از کل واریانس شد. در تحلیل حاضر مقدار ویژه (Eigenvalue Criterion) به عنوان معیار تقلیل

عوامل کیفیت زندگی در بعد کالبدی، "وضعیت حمل و نقل عمومی، دسترسی به بخش‌های مختلف شهر و پاکیزگی و زیبایی شهر" هستند.

مطابق جدول (۳)، از نظر بعد محتوایی کیفیت زندگی، نتایج تحلیل عاملی منجر به تقلیل ده عامل به سه عامل گردید. بر این اساس سه عامل "سرزندگی در محله، امنیت شهر و (عدم) هرج و مرج و بی نظمی" به عنوان عواملی هستند که بالاترین سطح کیفیت زندگی در بعد محتوایی را دارا هستند. در مقابل پایین‌ترین عوامل کیفیت زندگی در بعد محتوایی، "وضعیت آلودگی بصری و وجود زباله، وضعیت آلودگی صوتی و وجود سر و صدا و وضعیت آلودگی هوا" هستند.

مراکز تجاری و خرید، امکانات ورزشی، امکانات آموزشی و فرصت‌های سرگرمی و تفریح" به عنوان عواملی هستند که بالاترین سطح کیفیت زندگی در بعد عملکردی را دارا هستند. در مقابل پایین‌ترین عوامل کیفیت زندگی در بعد عملکردی، "نحوه توزیع مغازه‌ها، وجود مراکز بهزیستی و توان‌بخشی و دسترسی کودکان به مدرسه" هستند.

از نظر بعد کالبدی کیفیت زندگی، نتایج تحلیل عاملی منجر به تقلیل ده عامل به سه عامل گردید. بر این اساس سه عامل "وضعیت راه‌ها و شبکه‌ی معابر و مساحت مسکن و فرم و شکل ساختمان‌ها" به عنوان عواملی هستند که بالاترین سطح کیفیت زندگی در بعد کالبدی را دارا هستند. در مقابل پایین‌ترین

جدول (۳): نتایج تحلیل عاملی کیفیت زندگی در ابعاد کالبدی - محیطی شهر بناب

متغیر	میانگین	بار عاملی	میانگین بار				
			میانگین	بار عاملی			
عملکردی	۱	امکانات درمانی و درمانگاه	۲,۸۷	۰,۷۹۱			
	۲	وجود بیمارستان و کلینیک تخصصی	۳,۳۲	۰,۷۸۹			
	۳	امکانات آموزشی	۳,۶۹	۰,۷۹۵			
	۴	دسترسی کودکان به مدرسه	۳,۶۵	۰,۷۳۱			
	۵	مراکز بهزیستی و توانبخشی	۳,۴۵	۰,۷۲۱			
	۶	وجود مراکز تجاری و خرید	۳,۸۳	۰,۸۲۷			
	۷	نحوه توزیع مغازه‌ها	۲,۸۴	۰,۶۸۱			
	۸	فضای باز و گذران اوقات فراغت	۳,۶۱	۰,۷۳۴			
	۹	فرصت‌های سرگرمی و تفریح شامل پارک و شهربازی و	۳,۳۴	۰,۷۹۳			
	۱۰	امکانات ورزشی	۳,۶۲	۰,۸۱۶			
کالبدی	متغیر	میانگین	بار عاملی	میانگین بار	آلفای کرونباخ		
				۱	دسترسی به بخش‌های مختلف شهر	۲,۷۴	۰,۶۶۸
				۲	وضعیت حمل و نقل عمومی	۲,۵۳	۰,۶۷۴
				۳	وضعیت ترافیک و شلوغی (میزان رعایت قوانین)	۲,۹۱	۰,۷۶۵
				۴	وضعیت راه‌ها و شبکه معابر (خیابان‌ها و کوچه‌ها)	۳,۷۶	۰,۷۹۳
				۵	فرم و شکل ساختمان‌ها	۲,۹۱	۰,۷۸۶
				۶	تراکم و فشردگی در منطقه	۳,۴۵	۰,۷۳۸
				۷	مساحت مسکن	۲,۴۹	۰,۷۸۶
				۸	وضعیت و تجهیزات پارک‌ها	۳,۲۶	۰,۷۷۶
۹	بلوارهای فضای سبز	۲,۵۸	۰,۷۱۴				

		۰,۶۸۶	۲,۶۴	پاکیزگی و زیبایی شهر	۱۰	
متغیر		میانگین بار عاملی	میانگین			
آلفای کرونباخ	میانگین بار عاملی					
۰,۸۹	۰,۷۱۵	۰,۷۲۳	۳,۶۷	وضعیت رواناب، جوی‌ها و فاضلاب	۱	میانگین کلی بار عاملی کیفیت زندگی
		۰,۷۰۱	۲,۵۶	وضعیت آلودگی هوا و دود	۲	
		۰,۶۱۸	۲,۱۶	وضعیت آلودگی صوتی و وجود سر و صدا	۳	
		۰,۶۱۶	۲,۳۱	وضعیت آلودگی بصری و وجود زباله	۴	
		۰,۷۴۱	۳,۵۵	وضعیت هرج و مرج و بی نظمی	۵	
		۰,۷۶۳	۲,۷۹	امنیت شهر	۶	
		۰,۷۱۸	۲,۹۳	نزدیکی به ایستگاه پلیس	۷	
		۰,۷۲۶	۲,۷۷	صمیمیت و روابط میان ساکنین	۸	
		۰,۷۳۲	۲,۷۹	جنب و جوش در محله	۹	
		۰,۸۲۱	۳,۴۵	سر زندگی در محله	۱۰	
۰,۷۴۱						

منبع: مطالعات میدانی نگارنده

مربوط به ویژگی‌های شاخص‌های محتوایی و عملکردی و پایین‌ترین کیفیت به ترتیب مربوط به ویژگی‌های شاخص‌های کالبدی و محتوایی است. از سویی میانگین کلی بارهای عاملی وضعیت متفاوت و بهتر کیفیت زندگی در ابعاد کالبدی - محیطی را در شهر بناب با مقدار ۰,۷۴۱ در مقایسه با شهر عجب‌شیر با مقدار ۰,۷۱۸ بیان می‌کند.

۳-۳- آزمون فرضیه ۳

فرضیه‌ی سوم: شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در بعد کالبدی- محیطی بر تمایل مردم نسبت به مشارکت آن‌ها در فرایند برنامه‌ریزی تأثیر دارد. به منظور آزمون فرضیه ی سوم، از تحلیل رگرسیون چند متغیره‌ی خطی به روش Enter یا همزمان استفاده شده است. با توجه به جدول (۴)، که تأثیر سه متغیر مستقل ابعاد کالبدی- محیطی را نسبت به مشارکت مردم در فرایند برنامه‌ریزی در شهر عجب‌شیر را نشان می‌دهد. مقدار R و R^2 که به ترتیب ضریب همبستگی چندگانه و ضریب تعیین را بیان می‌کنند، با مقدار ۰,۵۶۴ و ۰,۳۲۲ در سطح متوسط به بالا است. Adjusted R^2 که ضریب تعیین

با توجه به نتایج تحلیل عاملی در دو شهر عجب‌شیر و بناب، بارهای بدست آمده برای هر یک از عوامل در ابعاد مختلف کیفیت زندگی، بالاترین و پایین‌ترین عوامل کیفیت زندگی را در هر یک از ابعاد نشان داد. در ادامه به منظور رسیدن به نتیجه‌ی آزمون فرض H_0 اقدام به میانگین‌گیری از بارهای عوامل کیفیت زندگی در ابعاد کالبدی و محیطی شده است. بر این اساس در شهر عجب‌شیر بالاترین سطح کیفیت زندگی مربوط به بعد محتوایی با مقدار میانگین بار عاملی ۰,۷۴۲ و پایین‌ترین آن مربوط به بعد کالبدی با مقدار ۰,۷۰۵ است. در مقابل در شهر بناب بالاترین سطح کیفیت زندگی مربوط به بعد عملکردی با مقدار میانگین بار عاملی ۰,۷۶۸ و پایین‌ترین آن مربوط به بعد محتوایی با مقدار ۰,۷۱۵ است.

با توجه به نتایج تحلیل H_0 فرضیه‌ی دوم قابل رد یا تأیید ناست، بلکه باید مورد تعدیل واقع گردد. بر این اساس فرضیه‌ی دوم اینگونه تعدیل می‌گردد. تعدیل فرضیه‌ی دوم: در بین شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در بعد کالبدی- محیطی بالاترین کیفیت در شهرهای عجب‌شیر و بناب به ترتیب

متغیر وابسته یعنی مشارکت مردم در فرایند برنامه‌ریزی شهر عجب‌شیر را تبیین کند.

تعدیل شده نامیده می‌شود و مقدار ضریب تعیین را به منظور انعکاس بیشتر میزان نکویی برآزش مدل تصحیح می‌کند. توانسته مقدار ۳۴ درصد از تغییرات

جدول (۴): نتایج تجزیه و تحلیل رگرسیونی متغیرها در عجب‌شیر

Enter Method	R	R^2	Adjusted R ²	Std. Error
		۰,۵۶۴	۰,۳۲۲	۰,۳۴۱
ANOVA	Regression	Residual	F	Sig.
	۲۰۲,۱۱۸	۶۷۶,۹۱۴	۲۱,۶۸۹	۰,۰۰۰
Coefficients	Beta		t	Sig.
	بعد عملکردی	۰,۲۶۵	۳,۱۲	۰,۰۰۴
	بعد کالبدی	۰,۲۴۳	۲,۸۹	۰,۰۰۴
	بعد محتوایی	۰,۳۵۱	۴,۷۱	۰,۰۰۰

منبع: مطالعات میدانی نگارنده

مستقل را با سطح معنی داری بالای ۰/۹۹ (Sig < 0.01) تأیید می‌کند.

با توجه به جدول (۵)، که تأثیر سه متغیر مستقل ابعاد کالبدی - محیطی را نسبت به مشارکت مردم در فرایند برنامه‌ریزی در شهر بناب را نشان می‌دهد. مقدار R و R² که به ترتیب ضریب همبستگی چندگانه و ضریب تعیین را بیان می‌کنند، با مقدار ۰,۷۳۸ و ۰,۳۸۹ در سطح متوسط به بالا است. Adjusted R² که ضریب تعیین تعدیل شده نامیده می‌شود و مقدار ضریب تعیین را به منظور انعکاس بیشتر میزان نکویی برآزش مدل تصحیح می‌کند. توانسته مقدار ۳۸ درصد از تغییرات متغیر وابسته یعنی مشارکت مردم در فرایند برنامه‌ریزی شهر بناب را تبیین کند.

مقدار F که بیانگر مناسب بودن مدل رگرسیونی در پژوهش حاضر است. توانسته با سطح معنی داری بالای ۰/۹۹ (Sig < 0.01) مناسب بودن مدل حاضر را تأیید می‌کند. همچنین مقدار Beta که ضریب تأثیر استاندارد شده است. مبین آن است که متغیر مستقل «بعد محتوایی» با مقدار بتای ۰,۳۵۱ در مقایسه با متغیرهای مستقل «بعد عملکردی» با مقدار بتای ۰,۲۶۵ و «بعد کالبدی» با مقدار بتای ۰,۲۴۳ سهم بیشتری را در تبیین تغییرات متغیر وابسته یعنی مشارکت مردم در فرایند برنامه‌ریزی شهر عجب‌شیر دارد. آماره t نیز که اهمیت نسبی حضور هر متغیر مستقل در مدل را نشان می‌دهد، اهمیت بیشتر را در بین سه متغیر مستقل به «بعد محتوایی» با مقدار ۴,۷۱ می‌دهد. ولی اهمیت نسبی حضور هر سه متغیر

جدول (۵): نتایج تجزیه و تحلیل رگرسیونی متغیرها در بناب

Enter Method	R	R^2	Adjusted R ²	Std. Error
		۰,۷۳۸	۰,۳۸۹	۰,۳۸۱
ANOVA	Regression	Residual	F	Sig.
	۳۴۱,۳۲۹	۸۴۲,۴۲۱	۲۴,۱۳۸	۰,۰۰۰
Coefficients	Beta		t	Sig.

بعد عملکردی	۰,۳۸۴	۴,۸۷	۰,۰۰۰
بعد کالبدی	۰,۳۳۷	۴,۱۳	۰,۰۰۰
بعد محتوایی	۰,۲۷۸	۳,۳۴	۰,۰۰۴

منبع: مطالعات میدانی نگارنده

در بعد عملکردی، "وجود بیمارستان و کلینیک تخصصی، نحوه‌ی توزیع مغازه‌ها و وجود امکانات درمانی و درمانگاه" هستند.

از نظر بعد کالبدی کیفیت زندگی، دو عامل "وضعیت بهتر ترافیک و شلوغی و مساحت مسکن" به عنوان عواملی هستند که بالاترین سطح کیفیت زندگی در بعد کالبدی را دارا هستند. در مقابل پایین‌ترین عوامل کیفیت زندگی در بعد کالبدی، "وضعیت و تجهیزات پارک‌ها، وضعیت راه‌ها و شبکه‌ی معابر و دسترسی به بخش‌های مختلف شهر" هستند.

از نظر بعد محتوایی کیفیت زندگی نیز، سه عامل "امنیت شهر، صمیمیت و روابط بین ساکنین و سرزندگی در محله" به عنوان عواملی هستند که بالاترین سطح کیفیت زندگی در بعد محتوایی را دارا هستند. در مقابل پایین‌ترین عوامل کیفیت زندگی در بعد محتوایی، "وضعیت رواناب و جوی‌ها و فاضلاب، وضعیت آلودگی بصری و وجود زباله و نزدیکی به ایستگاه پلیس" هستند.

با توجه به نتایج تحلیل داده‌ها در شهر بناب، از نظر بعد عملکردی کیفیت زندگی، چهار عامل "وجود مراکز تجاری و خرید، امکانات ورزشی، امکانات آموزشی و فرصت‌های سرگرمی و تفریح" به عنوان عواملی هستند که بالاترین سطح کیفیت زندگی در بعد عملکردی را دارا هستند. در مقابل پایین‌ترین عوامل کیفیت زندگی در بعد عملکردی "نحوه‌ی توزیع مغازه‌ها، وجود مراکز بهداشتی و توان‌بخشی و دسترسی کودکان به مدرسه" هستند.

مقدار F که بیانگر مناسب بودن مدل رگرسیونی در پژوهش حاضر است. توانسته با سطح معنی داری بالای ۹۹٪ ($Sig < 0.01$) مناسب بودن مدل حاضر را تأیید می‌کند. همچنین مقدار Beta که ضریب تأثیر استاندارد شده است. مبین آن است که متغیر مستقل «بعد عملکردی» با مقدار بتای ۰,۳۸۴ در مقایسه با متغیرهای مستقل «بعد کالبدی» با مقدار بتای ۰,۳۳۷ و «بعد محتوایی» با مقدار بتای ۰,۲۷۸ سهم بیشتری را در تبیین تغییرات متغیر وابسته یعنی مشارکت مردم در فرایند برنامه‌ریزی شهر بناب دارد. آماره‌ی t نیز که اهمیت نسبی حضور هر متغیر مستقل در مدل را نشان می‌دهد، اهمیت بیشتر را در بین سه متغیر مستقل به "بعد عملکردی" با مقدار ۴,۸۷ می‌دهد. ولی اهمیت نسبی حضور هر سه متغیر مستقل را با سطح معنی داری بالای ۹۹٪ ($Sig < 0.01$) تأیید می‌جکند.

با توجه به نتایج بدست آمده از آزمون رگرسیون چند متغیره‌ی خطی در جداول (۴) و (۵)، H_0 فرضیه‌ی سوم مورد رد واقع شده و در نتیجه، H_1 قابل تأیید است.

۴- نتیجه‌گیری

عواملی که بالاترین کیفیت زندگی را در شهرهای مورد مطالعه دارند، عبارتند از: بر اساس نتایج تحلیل داده‌ها در شهر عجب‌شیر، سه عامل "امکانات آموزشی، دسترسی کودکان به مدرسه و وجود امکانات ورزشی" به عنوان عواملی هستند که بالاترین سطح کیفیت زندگی در بعد عملکردی را دارا هستند. در مقابل پایین‌ترین عوامل کیفیت زندگی

مختلف شهر و در شهر بناب هم، وضعیت حمل و نقل عمومی؛ دسترسی به بخش‌های مختلف شهر و پاکیزگی و زیبایی شهر؛ از جمله عواملی بوده‌اند که منجر به پایین بودن سطح کیفیت زندگی در بعد کالبدی شده‌اند.

۳- عواملی که منجر به پایین آمدن سطح کیفیت زندگی در شهرهای مورد مطالعه می‌شود تا حدی در دو شهر مشترک هستند، بدین صورت که، در بعد محتوایی کیفیت زندگی، در شهر عجب‌شیر عواملی که منجر به پایین بودن سطح کیفیت زندگی شده‌اند، عبارتند از: وضعیت رواناب، جوی‌ها و فاضلاب؛ آلودگی بصری و وجود زباله؛ و در شهر بناب هم؛ وضعیت آلودگی بصری و وجود زباله؛ آلودگی صوتی و وجود سر و صدا؛ از جمله عواملی بوده‌اند که منجر به پایین بودن سطح کیفیت زندگی شده‌اند.

در حالت کلی نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها وجود تفاوت در ابعاد کالبدی - محیطی کیفیت زندگی را در دو شهر عجب‌شیر با مقدار ۰,۷۱۸ و بناب با مقدار ۰,۷۴۱ را نشان داد و از این نظر شهر بناب در مقایسه با شهر عجب‌شیر سطح بیشتری از کیفیت زندگی را در ابعاد کالبدی - محیطی داراست. از سویی در بین ابعاد کالبدی - محیطی کیفیت زندگی در شهر عجب‌شیر به ترتیب بالاترین و پایین‌ترین ابعاد مربوط به بعد محتوایی و کالبدی و در شهر بناب به ترتیب بالاترین و پایین‌ترین ابعاد مربوط به بعد عملکردی و محتوایی است. در نهایت با توجه به نتایج بدست آمده، پیشنهادهایی جهت بهبود کیفیت زندگی در شهرهای مورد مطالعه ارائه گردید.

۵- پیشنهادها

با توجه به نتایج بدست آمده و عوامل تقلیل یافته در ابعاد کالبدی - محیطی کیفیت زندگی، با چشم‌پوشی

از نظر بعد کالبدی کیفیت زندگی، سه عامل "وضعیت راه‌ها و شبکه‌ی معابر و مساحت مسکن و فرم و شکل ساختمان‌ها" به عنوان عواملی هستند که بالاترین سطح کیفیت زندگی در بعد کالبدی را دارا هستند. در مقابل پایین‌ترین عوامل کیفیت زندگی در بعد کالبدی، "وضعیت حمل و نقل عمومی، دسترسی به بخش‌های مختلف شهر و پاکیزگی و زیبایی شهر" هستند.

از نظر بعد محتوایی کیفیت زندگی نیز، سه عامل "سرزندگی در محله، امنیت شهر و (عدم) هرج و مرج و بی‌نظمی" به عنوان عواملی هستند که بالاترین سطح کیفیت زندگی در بعد محتوایی را دارا هستند. در مقابل پایین‌ترین عوامل کیفیت زندگی در بعد محتوایی، "وضعیت آلودگی بصری و وجود زباله، وضعیت آلودگی صوتی و وجود سر و صدا و وضعیت آلودگی هوا" هستند.

در مقابل عواملی که باعث پایین آمدن سطح کیفیت زندگی در شهرهای مورد مطالعه شده است، عبارتند از:

۱- در بعد عملکردی کیفیت زندگی، در شهر عجب‌شیر عواملی که منجر به پایین بودن سطح کیفیت زندگی شده‌اند، عبارتند از: نبود بیمارستان و کلینیک تخصصی، امکانات درمانی و درمانگاه و توزیع نامناسب مغازه‌ها است. در مقابل در شهر بناب هم، باز نحوه‌ی توزیع مغازه‌ها، دسترسی به مراکز بهداشتی و توان‌بخشی و مراکز آموزشی، از جمله عواملی بوده‌اند که منجر به پایین بودن سطح کیفیت زندگی شده‌اند.

۲- در بعد کالبدی کیفیت زندگی، در شهر عجب‌شیر؛ وضعیت و تجهیزات پارک‌ها، وضعیت راه‌ها و شبکه‌ی معابر و دسترسی به بخش‌های

شهروندان شهر جدید پردیس» فصلنامه‌ی پژوهش‌های اجتماعی؛ سال دوم، شماره ۴، ۱۱۰ - ۸۹.

خادم الحسینی، احمد، حسین منصوریان و محمد حسین ستاری (۱۳۸۹). «سنجش کیفیت ذهنی زندگی در نواحی شهری (مطالعه موردی: شهر نورآباد، استان لرستان)». فصلنامه‌ی جغرافیا و مطالعات محیطی؛ سال اول، شماره ۳، ۶۰ - ۴۵.

خوارزمی، شهین دخت (۱۳۸۷). کیفیت زندگی و الزامات عصر دیجیتال در ایران؛ پایگاه اطلاع رسانی علوم ارتباطات در ایران، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

قالیباف، محمدباقر، مجتبی روستایی، مهدی رمضان‌زاده لسبویی و محمدرضا طاهری (۱۳۹۰). «ارزیابی کیفیت زندگی شهری (مطالعه‌ی موردی محله‌ی یافت آباد)» فصلنامه‌ی جغرافیا؛ سال نهم، شماره ۳۱، ۵۴ - ۳۳.

کلاتری، خلیل (۱۳۸۲). پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی و اقتصادی؛ تهران: نشر شریف، چاپ اول.

کوکبی، افشین، محمدرضا پورجعفر و علی‌اکبر تقوایی (۱۳۸۴). «برنامه ریزی کیفیت زندگی در مراکز شهری، تعریف و شاخص‌ها» جستارهای شهرسازی؛ شماره دوازدهم، ۱۳ - ۶.

منصورفر، کریم (۱۳۸۵). روش‌های پیشرفته آماری همراه با برنامه‌های کامپیوتری؛ تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ اول.

مولودی، جمشید (۱۳۸۸). «سنجش کیفیت محیط شهری در شهرهای جدید- مطالعه‌ی موردی: شهر جدید هشتگرد» پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد؛ دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.

مهدی‌زاده، جواد (۱۳۸۵). برنامه‌ریزی راهبردی توسعه‌ی شهری (تجربیات اخیر جهانی و جایگاه آن در ایران)؛ تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، چاپ دوم.

از عوامل اندک در هر یک از ابعاد، در دو شهر مورد مطالعه، کیفیت زندگی از وضعیت مطلوبی برخوردار نبوده و انجام اقداماتی جهت بهبود کیفیت زندگی ضروری است. با توجه به نتایج بدست آمده از پژوهش پیشنهادهای زیر جهت بهبود کیفیت زندگی در مناطق مورد مطالعه ارائه می‌گردد:

۱- در بعد عملکردی کیفیت زندگی، در شهر عجب‌شیر، توجه به ایجاد امکانات درمانی و بیمارستان مجهز و توزیع عادلانه‌ی کاربری‌های تجاری و در شهر بناب هم، باز توزیع عادلانه‌ی کاربری‌های تجاری و افزایش دسترسی به مراکز بهداشتی و توان‌بخشی و مراکز آموزشی، باید در اولویت قرار گیرند.

۲- در بعد کالبدی کیفیت زندگی، در شهر عجب‌شیر؛ توجه به وضعیت و تجهیزات پارک‌ها و وضعیت و دسترسی راه‌ها و شبکه‌ی معابر و در شهر بناب هم، وضعیت حمل و نقل عمومی و وضعیت دسترسی راه‌ها و شبکه‌ی معابر؛ در برنامه‌ریزی‌ها باید مد نظر قرار گیرند.

۳- در بعد محتوایی کیفیت زندگی، توجه به جنبه‌های زیبایی‌شناختی در هر دو شهر مورد مطالعه از جمله عواملی است که نیازمند بذل توجه بیشتری است.

۴- از آنجا که افراد نسبت به مشارکت در فرایند برنامه‌ریزی تمایل قابل توجهی نشان می‌دهند، ضروری است تا در طرح‌های توسعه و برنامه‌ریزی، مردم، بخش خصوصی و نهادهای غیر دولتی مشارکت داده و از نظرات آن‌ها استفاده شود.

منابع

حریرچی، امیرمحمود، خلیل میرزایی و اعظم جهرمی (۱۳۸۸). «چگونگی وضعیت کیفیت زندگی

- congruity. *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 29, Issue 3: 351 – 357.
- Ryashchenko, S. V. & Gukalova, I. V. (2010). Public health in the system of regional indicators of the quality of life in Russia and Ukraine. *Geography and Natural Resources*, Vol. 31, Issue 1: 11 – 17.
- Santos, L. and Martins, I., 2007, Monitoring Urban Quality of Life: The Porto experience. *Social Indicators Research*, Vol. 80, Issue 2: 411 – 425.
- Van Kamp I., Leidelmeijer K., Marsmana G. & de Hollander A. (2003). Urban environmental quality and human well-being towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study. *Landscape and Urban Planning*, Vol. 65, Issue 1 - 2: 5 – 18.
- Van Kamp I., Leidelmeijer K., Marsmana G. & de Hollander A. (2003). Urban environmental quality and human well-being towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study. *Landscape and Urban Planning*, Vol. 65, Issue 1 - 2: 5 – 18.
- Wang, B., Li, X., Stanton, B. & Fang, X. (2010). The influence of social stigma and discriminatory experience on psychological distress and quality of life among rural-to-urban migrants in China. *Social Science & Medicine*, Vol. 71, Issue 1: 1-9.
- Westaway, M. S. (2006). A longitudinal investigation of satisfaction with personal and environmental quality of life in an informal South African housing settlement, Doornkop, Soweto. *Habitat International*, Vol. 30, Issue 1: 175 – 189.
- Whitehead, T., Simmonds, D. & Preston, J. (2006). The effect of urban quality improvements on economic activity. *Journal of Environmental Management*, Vol. 80, Issue 1: 1 – 12.
- Williams, A. C. & Jobes, P. (1990). Economic and Quality-of-Life Considerations in Urban-Rural Migration. *Journal of Rural Studies*, Vol. 6, Issue 2: 187 - 194.
- Wong, C., (2001). The Relationship Between Quality of Life and Local Economic Development: An Empirical Study of Local Authority Areas in England. *Cities*, Vol. 18, Issue 1: 25 – 32.
- Bonaiuto, M., Fornara, F. & Bonnes, M. (2003). Indexes of perceived residential environment quality and neighbourhood attachment in urban environments: a confirmation study on the city of Rome. *Landscape and Urban Planning*, Vol. 65, Issues 1–2: 41 – 52.
- Costanza, R. (2007). Quality of life: An Approach Integration Opportunities, Human Needs and Subjective Well-Being. *Ecological Economics*, No. 61: 267-276 .
- Davidson, A. B. & Kaznelson, H. (2010). Comparison of parents' and social workers' assessments of the quality of life of children at risk. *Children and Youth Services Review* 32: 711–719.
- Geelen, L., A. J. Huijbregts, M., den Hollander, H., M. J. Ragas, A., van Jaarsveld, H.A. & de Zwart, D. (2009). Confronting environmental pressure, environmental quality and human health impact indicators of priority air emissions. *Atmospheric Environment*, Vol. 43, Issue 9: 1613 – 1621.
- Glebovaa, I. & Khabibrahmanova, R. (2014). Life Quality Evaluation in the Million-Plus Population Cities of Russia: Results of Empirical Research. *Procedia Economics and Finance*, 14: 236 – 242 .
- Godefroid, s. (2001). Temporal analysis of the Brussels flora as indicator for changing environmental quality. *Landscape and Urban Planning*, Vol. 52, Issue 4: 203 – 224.
- Habib, R. R., Mahfoud, Z., Fawaz, M., Basma, S. H. & Yeretian, J. S. (2009). Housing quality and ill health in a disadvantaged urban community. *Public Health*, Vol. 123, Issue 2: 174 – 181.
- Lee, Y. J. (2008). Subjective quality of life measurement in Taipei. *Building and Environment*, Vol. 43, Issue 7: 1205 – 1215.
- Lercher, P. (2003). Which health outcomes should be measured in health related environmental quality of life studies?. *Landscape and Urban Planning*. Vol. 65, Issue 1 - 2: 63 – 72.
- Lotfi, S & Solaimani, K. (2009). An Assessment of urban Quality of life by using analytic Hierarchy process Approach (Case Study: comparative study of Quality of life in the north of Iran). *Journal of Social Science*, Vol. 5, No. 2: 123 – 133.
- Mason, M., W. Valente, T., Coatsworth, J.D., Mennis, J., Lawrence, F. & Zelenak, P. (2010). Place based social network quality and correlates of substance use among urban adolescents. *Journal of Adolescence*, Vol. 33, Issue 3: 419 -427.
- Moser, G., (2009). Quality of life and sustainability: Toward person–environment